

KISSINGER VE STŘEDNÍ AMERICE

Hilary Goodfriendová

Když Ronald Reagan v roce 1981 nastoupil do úřadu, byla Střední Amerika v plamenech. Region, který byl dlouho polofeudálním rájem tyranských oligarchů a amerických monopolů, tehdy zachvátilo revoluční a kontrarevoluční násilí.

V roce 1979 svrhla Sandinistická fronta národního osvobození v Nikaragui Somozovuⁱⁱ diktaturu podporovanou Spojenými státy, čímž zažehla naděje revolucionářů na celé šíjiⁱⁱⁱ a napružila studenoválečníky ve Washingtonu. V roce 1980 se v Salvadoru spojilo pět levicových organizací a vytvořilo Národní frontu osvobození Farabunda Martího^{iv}. V Guatemale, kde Spojené státy v roce 1954 pomohly svrhnout demokratickou reformní vládu, vedli levicoví povstalci od 60. let neúspěšný, ale vytrvalý boj proti vojenskému režimu; v roce 1982 se čtyři partyzánské síly spojily do Guatemalské národní revoluční jednoty^v.

Za prezidenta Cartera klesla pomoc USA Střední Americe na historické minimum. Kvůli obavám o dodržování lidských práv byla přerušena pomoc Guatemale a omezena byla i vojenská pomoc Salvadoru. V roce 1979 se však situace změnila. Po říjnovém převratu, který svrhl prezidenta zvoleného o dva roky dříve ve

i / Frente Sandinista de Liberación Nacional, FSLN.

ii / Anastasio Somoza Debayle, nikaragujský prezident v letech 1967–1972 a 1974–1979.

iii / Střední Amerika se také označuje jako Středoamerická šíje – jakýsi pozemský most spojující Jižní a Severní Ameriku.

iv / Frente Farabundo Martí para la Liberación Nacional (FMLN).

v / Unidad Revolucionaria Nacional Guatemalteca (URNG).

volbách, jež byly všeobecně odsuzovány jako podvodné, Carter obnovil určitou vojenskou pomoc Salvadoru. Administrativa doufala, že nová „centristická“ junta dosáhne v Salvadoru toho, co se Spojeným státním nepodařilo v Nikaragui – totiž uklidnění revolučních snah a nastolení mírně reformistické buržoazní demokracie přátelské k USA. Salvadorské nepoddajné elity se však důrazně postavily proti návrhu junty na pozemkovou reformu a civilní členové vlády byli brzy donuceni odejít.¹

V únoru 1980 napsal salvadorský arcibiskup Óscar Romero prezidentu Carterovi dopis, v němž ho žádal, aby „zakázal poskytovat vojenskou pomoc salvadorské vládě... a zaručil, že jeho vláda nebude přímo ani nepřímo vojensky, ekonomicky, diplomaticky ani jinak zasahovat do rozhodování o osudu salvadorského lidu“.² Carter neodpověděl a Romero byl o pět týdnů později zavražděn – při mši ho zastřelily polovojenské jednotky podporované USA. Po hrůzných vraždách čtyř severoamerických misionářek v prosinci byla pomoc zemi nakrátko pozastavena. Carterova administrativa však rychle obnovila svou podporu, včetně významné vojenské pomoci, poté, co FMLN zahájila v lednu 1981 velkou ofenzívu.

Do roku 1983 Reagan ztrojnásobil americkou pomoc na šíji. Podpora Nikaragui byla přerušena s výjimkou podpory určené opozičním skupinám, zatímco pomoc Guatemale byla obnovena. Z velmi malé pomoci na konci sedmdesátých let se vojenská pomoc prudce zvýšila.³ Na pozadí ještě čerstvého ponížení ve Vietnamu si neokonzervativci byli jisti, že Střední Amerika dodá to rozhodující vítězství, které Spojené státy potřebují k tomu, aby znovu potvrdily svou sílu.

Zisky však nebyly velké. FSLN se pevně držela u moci, přestože Severní Amerika podporovala tajnou povstaleckou válku proti sandinistům vedenou převážně z Hondurasu, který byl natolik zaplaven americkou armádou, že se mu začalo říkat „USS Honduras“⁴.

i / USS je zkratka pro United States Ship, čili loď Spojených států, a následuje jméno lodě.

Mezitím guatemalský stát vedl genocidní válku proti domorodým venkovským komunitám a salvadorská armáda a s ní spojené eska-dry smrti sklízely mezinárodní odsouzení za své neuvěřitelné opo-rhování životy civilistů. Joan Didionováⁱ v roce 1982 napsala, že „americké úsilí v Salvadoru se zdálo být založeno na autosugesci, na snovém jazyku, vymyšleném za tím účelem, aby zatemnil jakékoli rozumové chápání, jež by mohlo znepokojovat snícího“.⁴

Vzhledem k tomu, že Reaganova politika byla pod palbou kritiky a blížila se kampaň za jeho znovuzvolení, ustanovil Reagan v roce 1983 Národní bipartijní komisi pro Střední Ame-rikuⁱⁱ. Prezident doufal, že komise ospravedlní pokračující ak-tivity jeho administrativy v šíji, a to navzdory značné opozici v Kongresu i v ulicích, o mezinárodním společenství nemluvě. Jejím předsedou jmenoval Henryho Kissingera.

Jak píše Greg Grandin ve svém životopise „nejkontroverzněj-šího amerického státníka“, pro Kissingera tato nová role zname-nala „šanci upevnit si důvěryhodnost a usmířit se s pravici“ poté, co sám Reagan diplomata a jeho charakteristickou strategii *dé-tente* obvinil z nedávných neúspěchů Spojených států na světové scéně, a to jak morálních, tak vojenských.⁵ Kissinger byl připra-ven dokázat neokonzervativcům, že Střední Amerika je právě tím místem, kde může získat zpět půdu pod nohama.

S přibývajícími důkazy o strašlivém porušování lidských práv vládami, které Reagan obhajoval jako bojovníky za demokracii ve Střední Americe, musela Kissingerova komise přesvědčit Kon-gres, aby dále dodával zbraně, výcvik a peníze. „Bez potřebných finančních prostředků,“ varoval velký komunikátor v projevu v červenci 1983, v němž oznamoval ustavení komise, „není možné zabránit tomu, aby ve Střední Americe zhaslo světlo svobody.“⁶

i / Americká spisovatelka a novinářka.

ii / National Bipartisan Commission on Central America.

Zpráva

Kissinger řídil dvanáctičlenný tým, který zahrnoval zástupce z obou politických stran, akademiky, obchodníky a vojáky a předsedu AFL-CIOⁱ. Ve skupině nebyl žádný Středoameričan – ani žena. Jediné ženské jméno, které se objevilo v souvislosti se zprávou, bylo jméno známé neokonzervativní ideoložky Jeane Kirkpatrickové, která působila jako hlavní poradce komise. Po měsíci a půl jednání, včetně devítidenní cesty po Střední Americe, Mexiku a Venezuele, zveřejnila skupina v lednu 1984 své závěry.

Kissingerovým největším úkolem bylo vykreslit místní revoluční hnutí jako zahraniční spiknutí, která jsou pro dotčené země ještě cizorodější než intervence ze strany Spojených států. I když zpráva přiznávala, že autoritářské násilí a represe ze strany vládnoucích elit systematicky vylučovaly možnost demokratických reforem a tvrdošijně očerňovaly povstání a radikální opoziční hnutí bojující za důstojnost, rovnost a sebeurčení jako vnější zásahy. Jak poznamenala novinářka Belén Fernándezová, komise občas dokonce naznačovala, že Kuba se ve skutečnosti nenachází na naší polokouli, ale spíše v nějakém sovětském zázemí.⁷

Ve své zprávě komise tuto torzovitou logiku zoufale opakuje:

Již dříve jsme zdůrazňovali a zde to opakujeme: místní reformní hnutí, dokonce ani místní revoluce, nepředstavují samy o sobě něco, čím by se z hlediska bezpečnosti Spojené státy znepokojovaly... To, co dává současné situaci zvláštní naléhavost, je vnější hrozba, kterou představuje sandinistický režim v Nikaragui, který je podporován masivní kubánskou vojenskou silou, zbraněmi, vedením a diplomacií ze strany Sovětského svazu a dalších zemí východního bloku a začleněn do kubánské zpravodajské a podvratné sítě.⁸

i / American Federation of Labor and Congress of Industrial Organizations, Americká federace práce a Kongres průmyslových organizací.

Tento argument nebyl nijak zvlášť přesvědčivý. *Foreign Affairs* napsaly, že

komise nikdy úspěšně nevyřeší rozpor mezi bezpečnostními zájmy USA v oblasti a přiznanou potřebou zásadní změny v mnoha středoamerických společnostech... V současném pojetí politiky musí Spojené státy v boji proti tomuto pronikání [zahraničních agresorů] spoléhat právě na ty síly, které vždy stály v cestě významné místní revoluci, což nakonec nutilo zastánce radikálních změn spoléhat na podporu Kuby nebo Sovětského svazu.⁹

Reaganovu administrativu obzvláště zaujal El Salvador. Zprávy o zvrstvech režimu vyvolaly široký odpor veřejnosti a v roce 1981 Francie a Mexiko oficiálně uznaly povstalce za legitimní a reprezentativní politickou sílu.¹⁰ Reagan a jeho lidé považovali tuto malou zemi za klíčové bojiště: vítězství FMLN by dodalo odvahu sandinistům, a tím i Kubáncům a následně Sovětům, což by spustilo řetězovou reakci rudých vítězství, která by se rozšířila na sever k hranicím USA; porážka povstalců by zase upevnila hegemonii USA ve Střední Americe. Klíčovou součástí Kissingerova úkolu bylo přesvědčit Kongres o velikosti této hrozby.

Navzdory všem důkazům se Kissingerova zpráva snažila postavit na roveň rozsah salvadorského státního násilí s násilím ze strany opozice. „Jak tradicionalistické eskadry smrti, tak i vražedné guerilly útočily na vůdce politických stran a dělnického a rolnického hnutí, kteří se snažili o vytvoření a upevnění demokratických institucí,“ tvrdila zpráva a ujišťovala čtenáře, že „obě násilnické skupiny jsou této Komisi morálně i politicky odporné“.¹¹

Zpráva tvrdila, že „potlačení povstaleckého násilí v El Salvadoru vyžaduje částečně odříznout povstalce od zdrojů zahraniční podpory“.¹² Salvadorská armáda si však až příliš dobře uvědomovala, že hlavní bašta podpory guerill se nachází na domácí

půdě. Již nyní generálové využívali americké zbraně, zpravodajské informace a výcvik k provádění strategie, která se dá shrnout ve vyjádření „vysušit moře, aby zabili ryby“, kdy se úmyslně zaměřovali na civilní komunity a používali proti nim teror, masové vyhlazování a vysídlování. Tuto protipovstaleckou strategii používali i jejich guatemalští kolegové pod vedením válečných zločinců, jako byl Efraín Ríos Monttⁱ, kterého komise s oblibou nazývala „svéhlavým generálem“.¹³

Ve skutečnosti to byla právě americká pomoc, která násilí v El Salvadoru udržovala. „Nejhorší možnou politikou pro Salvador je poskytovat jen tolik pomoci, aby se válka udržela, ale příliš málo na to, aby byla úspěšně vedena,“ prohlašoval Kissinger¹⁴ a tvrdil, že větší podpora by ve skutečnosti zlepšila neutěšenou situaci v oblasti lidských práv: „Vzniká začarovaný kruh, v němž násilí a popírání lidských práv vyvolávají snižování pomoci a snižování pomoci ztěžuje úsilí o osvícený boj proti povstalcům.“¹⁵

Zpráva sice doporučovala podmínit zvýšení vojenské pomoci „pokrokem ve snaze dostat pod kontrolu eskadry smrti“¹⁶, v závěrečných poznámkách se však Kissinger připojil ke dvěma dalším členům komise a vyjádřil „pevné přesvědčení, že ani Kongres, ani výkonná moc nebudou vykládat toto podmínění způsobem, který by vedl k vítězství marxismu-leninismu v El Salvadoru, čímž by došlo k poškození životně důležitých amerických zájmů a riziku větší války“.¹⁷

Podobně komise podotkla, že vojenská pomoc Guatemale, která je v současnosti pozastavena, „by se mohla stát nezbytnou“ a měla by být za vhodných podmínek schválena.¹⁸ Kissinger také vyzval ke zvýšení vojenské pomoci Hondurasu. Jeho komise se odmítla oficiálně vyslovit pro nebo proti pomoci Contras, jak byli nikaragujští kontrarevolucionáři nazýváni, ale poznamenala, že

i / Guatemalský diktátor, 1982–1983 prezident Guatemaly.

většina členů komise se na základě svých individuálních úsudků domnívá, že úsilí nikaragujských povstalců představuje jeden z podnětů, které působí ve prospěch vyjednávání o urovnání, a že budoucí úloha Spojených států v tomto úsilí musí být proto zvážena v kontextu vyjednávacího procesu...¹⁹

Zatímco Spojené státy podporovaly vražedné vojenské režimy ve jménu potlačení komunismu, snažily se v regionu prosadit obzvláště bezohlednou odrůdu kapitalismu. Kissingerovi nebylo cizí ani jedno, ani druhé. Jako ministr zahraničí za Nixona podporoval chilský pravicový vojenský puč proti Salvadoru Allendemu a nabádal nově nastolenou diktaturu k liberalizaci ekonomiky podle návodů fundamentalisty volného trhu Milтона Friedmana, přičemž se podílel na masových popravách, zmizeních a mučení. Když se militarizovaná laboratoř neoliberalismu přesunula z Jižní do Střední Ameriky, Kissinger ji věrně následoval.

Ačkoli byla ekonomická doporučení komise formulována rozvojovým jazykem, sloužila stejnému programu. „Nyní je zapotřebí, aby se země Střední Ameriky pevně zavázaly k hospodářské politice, včetně reforem daňových systémů, k podpoře soukromého podnikání a individuální iniciativy, k vytvoření příznivého investičního ovzduší,“ uvádí se ve zprávě.²⁰ Charakteristické je, že komise prohlásila, že „americké korporace, které působí v regionu, mají zvláštní odpovědnost za to, aby se ujaly vedení při vytváření bezpečných a zdravých [pracovních] podmínek, jakož i za zavedení vhodných standardů kontroly znečištění životního prostředí ve svých vlastních provozech“, ale nenavrhl žádná opatření k prosazení těchto povinností.²¹

Ve stotřicetistránkovém dokumentu bylo vidět bezostyšné ignorování dějin – což je nejspíš jakýsi Kissingerův podpis. „Možná,“ stálo v něm,

jsme v průběhu let měli zasahovat méně, více nebo jinak. Ale to všechno jsou jen otázky, co by mohlo být. Nyní stojíme před otázkou, co se může stát. Ať už má krize ve Střední Americe jakékoli kořeny v minulosti, existuje naléhavě v současnosti a její úspěšné řešení je pro budoucnost životně důležité.²²

Takové pohrdání zkušenostmi z minulosti bylo samozřejmě nutné k tomu, aby komise ospravedlnila své výzvy k další neúspěšné politice. Walter LaFeberⁱ napsal, že zpráva „spojovala myšlenky Reaganovy vojenské politiky, Kennedyho Aliance pro pokrok a Eisenhowerovo využívání CIA“.²³ Ve výsledku komise doporučila poskytnout Střední Americe během příštích pěti let 8 miliard dolarů na rozvojovou pomoc a dalších 400 milionů dolarů na pomoc vojenskou.

Mise splněna

Kongres se pozastavil nad obrovskou výší částky. Zuřivý antikomunista Jesse Helms, tehdejší předseda Podvýboru pro západní polokouli ve Výboru pro zahraniční vztahyⁱⁱ, prohlásil, že „zpráva je mandátem pro socialismus, který financují američtí daňoví poplatníci“.²⁴ Kissingerovi se nicméně podařilo získat podporu pro výrazné navýšení.

V letech 1984 až 1987 dosáhla pomoc Střední Americe vrcholu. Z Kissingerových přesvědčovacích schopností těžila zejména salvadorská vláda. V přehledu Výzkumné služby Kongresuⁱⁱⁱ z roku 1989 se uvádí, že díky této zprávě „se zřejmě rozšířila základna pro podporu americké hospodářské a vojenské pomoci Salvadoru ze strany Kongresu“. Pomoc této zemi, která vyvrcholila

i / Americký historik zaměřující se na dějiny americké zahraniční politiky.

ii / Western Hemisphere subcommittee of the Foreign Relations Committee

iii / Congressional Research Service.

v roce 1985 částkou téměř 700 milionů dolarů, tvořila téměř polovinu veškeré pomoci regionu. Odměněna byla také Guatemala, která se v roce 1988 stala druhým největším příjemcem pomoci ve Střední Americe.²⁵

Toto zvýšení však mělo na středoamerické armády jen malý civilizační účinek a nepřineslo ani rychlé a rozhodné ukončení konfliktů v regionu. Přestože aféra Írán-Contras málem způsobila Reaganův pád, neúspěšná válka Contras byla tvrdošíjně udržována až do volební prohry sandinistů v roce 1990. Válka v El Salvadoru zuřila až do roku 1992, kdy se podařilo vyjednáváním zprostředkovaným Organizací spojených národů dosáhnout urovnání. Guatemala podepsala mírové dohody až v roce 1996.

Kissingerova komise volala po větší podpoře vládám, které systematicky masakrovaly vlastní lidi, a varovala, že „pokud zvítězí povstalci, vytvoří totalitní režim podle vzoru svých sponzorů“.²⁶ Při zpětném pohledu je však obtížné najít zavrženíhodnější režimy než ty, které Kissinger podporoval. V Salvadoru bylo během konfliktu zabito asi 75 000 lidí a další desetitisíce zmizely; Komise pravdy OSN v roce 1993 přičítala 85 % tohoto násilí vládě a jejím polovojenským jednotkám a pouze 5 % FMLN.²⁷ Guatemalská Komise pravdy zjistila, že válka si vyžádala 200 000 obětí, z nichž 83 % byli Mayové; 93 % násilí měly na svědomí státní síly.²⁸ Až 40 000 životů si vyžádala válka s Contras v Nikaragui.²⁹

Tam, kde selhala lidská práva a demokracie, ale vzkvétal kapitalismus. Od konce osmdesátých let minulého století vlády v regionu podporované Spojenými státy prosazovaly velice nepopulární neoliberální reformy, omezovaly veřejné výdaje, devalvovaly měnu, zvýšily daně z obrátu, zavedly rozsáhlou deregulaci a vytvořily obrovské daňové pobídky pro zahraniční korporace, včetně zřízení zvláštních nezdaněných průmyslových zón pro výrobní závody s nízkými mzdami neboli *maquiladoras* výměnou za americkou pomoc a mezinárodní půjčky. Tyto snahy byly obzvláště patrné v Salvadoru, kde byly privatizovány ban-

ky, státní energetické a telekomunikační společnosti, velké přístavní provozy, penzijní systém a další nesčetné veřejné instituce a služby³⁰, a v Hondurasu, který vydražil své bohaté přírodní zdroje pro výstavbu vodních přehrad, těžbu surovin a pěstování monokultur a nakonec privatizoval i celá města.³¹ Tyto procesy vyvrcholily v roce 2006 Středoamerickou dohodou o volném obchodu¹.

Vítězem se podle očekávání stal soukromý – často severoamerický – kapitál. Chudá většina obyvatel Střední Ameriky čelila vysídlování, ničení životního prostředí a mizerným pracovním podmínkám. To podpořilo vlnu masové migrace na sever a stupňující se bezpečnostní krizi s tím, jak byly středoamerické společnosti – ničené desetiletími, ba staletími vykořisťování a násilí – dále rozvracovány důsledky těchto strukturálních změn. V době, kdy se vlády potýkaly s tíživými důsledky desetiletí amerických intervencí ve Střední Americe, byl konsenzus obou stran v USA o militarismu a neoliberalizaci, jehož měl Kissinger jako Reaganův vyslanec v této věci dosáhnout, vůbec nejsilnější.

Umučený salvadorský arcibiskup Óscar Romero je dnes svatý Óscar Romero. Ale i Kissingerovi se dostalo vlastního svatořečení ze strany amerického politického establishmentu. Romerovo blahorečení je symbolické, ale významné gesto Vatikánu, které staví Spojené státy na špatnou stranu dějin; uctívání Kissingera naopak ukazuje naše odhodlání se z nich nijak nepoučit.

i / Central American Free Trade Agreement (CAFTA).